

## A LISZT-ÉV ZÁRULÓ KAPUJÁBAN.

Irtá: ifj. Somssich Andor.

A SZOBROT minden oldaláról meg kell nézni, hogy a maga egészében megítélhessük — mondotta Liszt. — Éppen így járjunk el a nagy géniuszok alkotásaival is. Necsak az egyes részletekre, hanem műveik összességére fordítsuk figyelmünket.

Maga Liszt egyénisége is komplikált műremek volt. Egyesült benne a virtuóz, a komponista, a tanítómester, a reformátor, a mélygondolkodó és az esztétikus. Joggal vonatkoztathatjuk reá Nietzsche mondását: A külömbségek egysége.

Tán sohasem beszéltek és írtak róla annyit, mint ebben a jubiláris esztendőben; de megfélemedtek Lisztnek az előbb idézett tanításáról, hogy a teljes megismeréshez és megértéshez, az alkotó összes munkáinak és egész életének áttanulmányozása szükséges. Éppen ezért kevesen jutottak közelebb ennek a látszólagos ellenmondásokkal küzdő léleknek a megértéséhez, aki később, öreg korában így jellemezte magát, hogy: a vízitündérek és lidércek rokona, vihar a foglalkozása.

Moleschott, a nagy lélekbúvár mondotta róla: a túlvilágról jött és csak azért mutatta meg a művészetét, hogy azt ismét magával vigye. Sokaknak lelkében Liszt élete és munkássága kusza benyomást kelt. Azok, akik őt boncolgatják, gyakran úgy járnak, mint Zuckerkandel, a híres bécsi anatómus, ki az ötvenes években azt mondta hallgatóinak, hogy már sok hullát felboncolt, de a lélek helyét nem találta meg. Hiszen az elszakított drótban sem találjuk meg a rajta átfutó elektromos áramot. Mindenesetre nehéz megérteni azt az embert, ki a misztikus elmélyedés és lelkitusák ösvényén jutott el az örökkévalóságba. Így emelkedett ő a kiválasztottak sorába, aki meghallotta az életben átvonuló végtelen melódiát.

Tudjuk, hogy az átlagember nem fogja fel az infravörös és az ultraviolet sugarakat. Sokan túlzott fontosságot tulajdonítanak annak a salaknak, melyet minden emberi test magával hordoz, azért lelkivilágát nem tudják megközelíteni.

Kétségtelen, Liszt emberi gyarlóságokkal teli ember volt. Nagy fény mellett mindig mély árnyak húzódnak meg. Kétségtelen, hogy a tökéletes életrajz a gyengéket nem hallgathatja el, mert enélkül a kép hiányos és élettelen, de az alkotó géniusznál az egyéniség kulcsa maga a művészet, mindennek alfája és omegája.

Liszt magyarságát még mindig sokan kétségbevonják. Több nemzet szeretné őt saját fiának tekinteni, elsősorban az osztrák és a

német. Erre azt felelhetjük, hogy Liszt olyan volt, mint a nap, mert az egész világot beragyogta fényével, de vitán felül áll, hogy ez a ragyogó égitest a mi hazánk földjéről szakadt ki. Ezt érezte ő is, mert a nemzetközi ünnepeltetés dicső napjaiban is szívének legmelegebb sugarát Magyarország felé küldte. Minden alkalmat megragadott, hogy hazája mellett hitvallást tegyen és szavát tetté váltotta. Rapszodiáival bebizonyította azt, hogy magyar motívumok felhasználásával lehet olyan zeneművet alkotni, amely Európa minden hangversenypódiumán megállja helyét.

Nemzeti érzését bizonyítja az is, hogy a köztudatban német szentként tisztelt thüringiai Erzsébet oratóriumában magyar szentté formálódik át. A Funerailles című zongoradarabjában az aradi vértanukat gyászolja. Élete alkonyán Széchenyiről, Eötvösről, Mosonyiról, Deákról, Petőfiről, Vörösmartyról, és Teleki Lászlóról ad zenei arcképet, melyeket a saját bevallása szerint természet után rajzolt.

Ha Liszt korának magyar közönsége nem is értette meg teljesen, de mindenesetre átérezte és tisztelettudó lelkesedéssel fogadta Liszt újszerű művészetét. Ellenben Bécsben ezt Hanslick a hírneves kritikus a legdurvább módon támadta meg. A H-moll szonátájáról többek közt ezt írja: «Ez a mű a genialitás gőzmalma, mely mindig üresen jár . . . Alig lejátszható lehetetlenség. Nem értem meg, hogy valaki ilyen raffinált szemtelenséggel fűzze össze a legheterogénebb elemeket. A mű nem egyéb, mint vad tombolás, véres harc mindaz ellen, amit zenének nevezünk».

«Németországban is mindennap megjelent ellenem egy vádirat» panaszolta Liszt.

Mikor Liszt az egyházi rendbe lépett, tudatában volt annak, hogy tettét nem értik meg és kicsinyes, alacsony szándékot tulajdonítanak neki. Valóban sokan azt hitték, hogy nem más ez, mint ügyes reklámfogás, voltak, akik azt híresztelték, hogy a papi talárt azért öltötte fel, hogy ezáltal Wittgenstein hercegnével küszöbön lévő házasságától meneküljön. De Liszt, mit sem törődve a világ gúnycakájával tovább ment azon az úton, melyet helyesnek tartott. «A nagyközönség csak alacsony gondolatok magaslatára tud felemelkedni» — szokta volt mondani Liszt. Akik a nagy mester elhatározásának vallási hátterét tagadják, elfelejtik, hogy már fiatal korában pap akart lenni és a művész hivatását is papi hivatásnak tekintette. «A művész békés közvetítő az ember és az Istenség között. Ne úgy lépjen a közönség elé, mint a delikvens a bírák elé, hanem mint felkent pap, ki a szépség igéjét hirdeti.» Erre tanította növendékeit, kik félve indultak a pódiumra. Hogy Liszt csupán reklámból lépett a papi rendbe, a legdörébb elképzelések egyike. Hiszen már jóval azelőtt lemondott a virtuózpálya fényéről, pompájáról, és visszavonult egy tízezer lakosú német városkába, Weimarba, csak azért, hogy a világ zajától mentesülve, benső koncentrációjának élhessen.

A hercegnővel való házasságát pedig maga a Vatikán hiúsította meg. Liszt nem azért lépett az egyházi rendbe, hogy a világ szemébe port hintsen, sem azért, hogy valami újfajta narkotikummal bódítsa magát. Erre a lépésre őt benső katolikus meggyőződése kényszerítette.

Liszt a katolikus egyházat a művész szemével nézte és nagy műremeknek tekintette, mely ellenállhatatlanul vonzotta magához. Sokan kétségbevonják Liszt mély vallásosságát és mesterkéltnak minősítik, mert élete végéig sem szabadult fel az erotikus komplexumoktól. Pedig kétségtelen, hogy katolicizmusa igaz meggyőződésből fakadt. De az is bizonyos, hogy nála az áhítat nem öncél, hanem csak eszköz volt arra, hogy a legtisztább lelki nyugalom útján feljusson a kultúra legmagasabb csúcsára. Igaz az, hogy sok szerelmi kalandja nem illik a reverendához. De viszont erotikus élete másképpen alakult volna, ha házassági tervei elé nem tornyosulnak legyőzhetlen akadályok. Így élete végéig sem szabadult meg a troubadour és franciskánus szerzetes dualizmusától. De éppen az a körülmény adja meg szerzeményeinek azt a különös egyéni zamatot, hogy lelkében az amor divinus állandóan viaskodott az amor profanussal. Enélkül el sem lehetne képzelni azt a vak égbetörést, szárnyaszegett visszahullást és misztikus elmélyedést. De emellett az emberszeretet, könyörületesség és az alázat erényét oly nagy stílusba gyakorolta, hogy élete végén azt mondhatta magáról: csak arra voltam jó, hogy más útját egyengessem. Ha Liszt életéből kimaradt volna az erotikus motívum, akkor most nem a nagy zeneszerzőt, hanem az Egyház egyik szentjét ünnepelnék.

Mikor Liszt-biográfiámat írtam, atyai jóbarátomat, Mihalovich Ödönt gyakran felkerestem, hogy útbaigazítást kérjek tőle. Egy ilyen alkalommal adta nekem lemásolásra Liszt hozzáintézett leveleit.

Mihalovich nem volt Liszt tanítványa, mert mikor a nagy mesterrel megismerkedett, már kész zenész volt. Az elméletet Budapesten Mosonyinál, majd Lipcsében Hauptmannál; a magasabb zongoraművészetet Münchenben Bülownál sajátította el. Mint komponista azonban Liszt iskolájához tartozott.

E helyen nem akarom Mihalovich tehetségét méltatni. A következő levelekből kitűnik, hogy milyen nagyrabecsülte Liszt, mennyire sietett útjait egyengetni.

Lisztnek minden cselekedete önzetlen volt. Még azt sem bánta, hogy azok, akikre az ő szelleme sugárzott, azt képzelik, hogy önmaguktól világítanak. Hálára sohasem számított. Saját bevallása szerint azt az erényt gyakorolta, melyet a jezsuiták «szent indifferentizmusnak» neveznek.

Mihalovich nem tartozott a hálátlanok közé, mert leginkább neki és kiváló barátjának: gróf Apponyi Albertnek — kit a levelekben Liszt Dé név alatt említ — köszönhető, hogy a Liszt—Wagner-féle iskolát hazánkban annyira megértették.

Mihalovich nem volt népszerű ember, zordnak és megközelíthetetlennek tartották. Nyelve éles volt, találó, szarkasztikus megjegyzéseivel sok embernek az elevenjére tapintott. De akik jobban megismerték, reájöttek, hogy a zordsága egy olyan barna pigmentum, mellyel a bőr a külső behatások ellen védekezik. A reábizott intézetben példátlan szigorral tartotta fenn a fegyelmet és rendet. Ezt csak úgy érthette el, hogy szíve melegét elrejtette. De növendékeit azért atyailag szerette, a tehetség mellett pálcát tört, és sokszor ott segített, ahol a legkevésbé várták. A gúny fullánkját is csak azokba döfte, akik megérdemelték. Lelke rugalmasságát akárcsak Liszt, élete végéig megtartotta, mert oly új irányzatokat is elismert, melyek lelkivilágától távol állottak.

Többen bűnéül rótták fel, hogy a Zeneakadémiát elnémetesítette. Mihalovich tisztán látta, hogy egy életképes zenei nemzedéket csak úgy nevelhet fel, ha ez fölényes technikai tudással rendelkezik. Azért, ha megfelelő tanerőket itthon nem talált, külföldivel pótolta őket.

Az idő neki adott igazat. Alatta a Zeneakadémia olyan európai magaslatra fejlődött, hogy már behozatalra nincsen szükségünk, sőt mi szállítunk a külföldnek és zenészeink még világviszonylatban is első helyen állanak. Azért méltányos, hogy ebben a jubiláris esztendőben kegyeletünk jeléül Mihalovich sírjára is tegyünk egy babérágat.

## Liszt levelei Mihalovich Ödönhöz.

*Kedves Barátom,*

*reggel megérkeztek a Dala-i és most kapom meg az ön igen kitérő levelét. Válaszolok rá annak a barátságának hatása alatt, melyet ön tanusított irántam s melyet én viszonozok. Ami a disszonanciát illeti, amiről ön beszél, s amelynek nevének való megnevezése elől ön kitér, ez inkább elszomorít engem, mintsem meglep. Egy francia moralista mondotta «A gyengeség közelebb van az erényhez, mint a bűnhöz»; nos, én nem vonom ki magamat a gyengeségnek járó megvetés alól, ilyen körülmények között, amikor azt látom, hogy szemrehányásában egy kis kicsinyesség van, (amit csak öntől nem veszek rossz néven) és sok szeretelméltóság is. Majd Rómából irandó levelemben hosszasabban megvilágítom magamat e szempontból. Beszéljünk pesti barátainkról: — Augusz, Schwendtner, Reményi, Ábrányi, Laufer, Gobbi, — mondja meg nekik, hogy nem engedhetem meg, hogy mindig is a leghivebb barátjúnak ne higgyenek. Reményinek még külön is említse meg, hogy vártam tőle néhány sort, melyben a nevemben tett bécsi látogatásáról számolt volna be. Egy kissé számítok rá, hogy júniusban Weimarba jön.*

*Ő Királyi Fenségeik új híreket kértek tőlem és én azt feleltem nekik, hogy ő nemsokára személyesen jön és majd meghozza ezeket. Június 11-én fogják előadni az Erzsébetet (a Stadtkirche-ben). M. Mérian éneklí; egy kevéssel a nagyherceg ünnepe előtt (június 24.) lesz itt a bécsi Walther vendégjátéka a «Meistersinger»-ben. A mi «Allgemeine Deutsche Musikverein»-ünk az idén csak egy Musiktag-ot rendez Lipcseben minden nagy hangverseny nélkül. Riedel*

egy kitünő ös z e f o g l a l á s t í r t a «Verein» működéséről 1859 óta; ezt ön meg fogja kapni. Kívánom a pesti filharmonikusoknak, hogy az elkövetkező 12 évben legalább felét végezzék el annak a munkának, amit mi Németországban elvégeztünk. Június végén Wille az én Requiemem előadását tervezi. Sasser Biblische Chöre-t komponált. Nem merem kérni önt, hogy látogasson meg, de ha kedve lesz hozzá, tudja, milyen szívbeli örömet okoz nekem vele. — Néhány sort várok Mouhanoff asszonytól. Amint említettem önnek, én itt maradok egészen július hó elejéig, akkor aztán Rómába megyek. Ha találkozik Apponyi Albert gróffal, adja át őszinte üdvözetemet. Üdvözet a Geistesschiff kapitányának ——— (kotta idézet). Köszönet Sophie műsoráért. Tarnovszky megírta nekem Bécsből velencei sikerét és megküldte a nagyon elismerő ujságnyilatkozatokat. 71. május 11.

Kedves Barátom,

nem tudom megmagyarázni magamnak, hogyan hanyagolhatta el Reményi átadni az én igen alázatos üzenetemet Andrássy grófnak, és annál inkább is köszönöm önnek, igen kedves Barátom, hogy ezt a hibát helyrehozta. Ön bizonyosan azt mondotta, amit kellett, és úgy mondotta, ahogy az nekem megfelel. Legutolsó levelében Augusz beszámol nekem az én magyarországi megletelepedésemet illető új mende-mondákról. Azt válaszolom neki, amit azelőtt, hogy hajlandó vagyok egy alkalmazkodó, készséges, szolgálatkész, engedelmes és hálás . . . . . ra. Egyetlen feltételem, melyet Pestre való visszatérésem ügyében kikötök a jövő télen: szállásom költségeinek megfizetése: — mert egyrészt szerény jövedelmem megtiltja nekem költségeim növelését, másrészt úgy gondolom, az illem is megkívánja, hogy, ha csakugyan komolyan akarnak engem, akkor ezt azáltal adják tudtomra, hogy megkímélnék a tartózkodási helyem kiválasztásának nehéz gondjaitól. Az 1865-től Pesten történt négy tartózkodásom alkalmával Schwendner úr a legnagyobb és legszívesebb vendégszeretetben részesített. I g a z á n hálás vagyok neki, de azt hiszem, hogy rosszul tolmácsolnám hálámat, ha mértéken felül élnék irántam való jóságával. Ami az Andrássy grófhoz intézett leveletem illeti, ezt Rómából írtam neki június végén. T e l j e s e n azon a véleményen vagyok, hogy az ön Geistesschiff-jét a legszélesebb körű nyilvánosságra kell hozni; kérem, küldje el nekem a partitúrát, a négykezes zongora átíráttal együtt; egyébként Schubertet is magamra vállaltam, aki tegnapelőtt hirtelenül elutazott New-Yorkba és csak két hónap múlva jön vissza.

Mouhanoff Asszony írja nekem: «Mihalovich megkapta-e a leveletem?» melyben öt gyengéd ostrommal és macakssággal hívja Weimarba. Nehezen látná be, hogy az ostendei tengerparti séták ne kényszerítsék őt a Goethe-Platzra, vagy akár az Erbprinze, melyet június végén ismét ki fog tüntetni jelenlétével; remélem, Tausig is megígéri nekem, hogy legalább két hetet itt tölt el. Brandt kisasszony csodálatosan énekelt tegnap délelőtt a Hofgärtneren-en több dalt. Holnap az önét fogom kísérni neki. Az ön készséges hive L. F. Weimar 71. május 29. Június végéig Weimarba címezze leveleit.

Igen kedves Barátom,

az ön okt. 22-i szerencsekívánata olyan volt, mint az ön Heródiásának epilógusa. A legnemesebb szívvezzenések remegnek benne erőteljesen. Higgye el nekem, hogy én ezt, mint készséges és hálás barátja fogadom el és boldog leszek, ha rövidesen viszont látom önt és még e télen folytatjuk meghitt beszélgetéseinket. Nagyon közeli

szomszédok leszünk a Palatingasse-ban. Gróf Apponyi Albert és Széchenyi Alex grófnő is sürgönyözött nekem, vasárnap. Mondja meg nekik, mily jól esett megemlékezésük. Én különösen sokat adok arra, hogy barátaimnak lessem. Két hét mulva elhagyom Rómát. Firenzében megállok két napra Bülov és Saussot urakért, akik megörvendeztettek itt okt. 22-én látogatásukkal; három nap mulva aztán hosszasan elbeszélgetünk Pesten. «Geistesschiff, Héroide triomphale, Lieder», M. asszony levele, R. úr látogatása, a bécsi hangverseny és sok másról. Készséges híve L. F. 71 okt. 27. Rome. Gobbi ma reggel érkezett meg, mint a c a r a p a t r i a hírhozó galambja és önnek átadja e sorokat.

Igen kedves Barátom,

íme a tudósításom a kérdéses két zongora ügyében. Tárgyaltam Bösendorffal; Széchenyi Imre grófnak nem fogja 11 száz forintnál többre tartani; a másik zongora az, melyen a pesti március 18-i hangversenyemen játszottam, és amelyet Széchenyi Béla gróf akar megszerezni, e z e r f o r i n t b a kerül; de a k e r e s k e d e l m i árat tekintve egy tízszázalékos engedmény lehetséges, melyet azoknak a művészeknek kedvéért szoktak tenni, akik az ilyen beszerzéseknél közbenjártak. Széchenyi gróf nem fog 900 forintnál többet fizetni, ha megbíz engem megvásárlásával. Ezért sem kell írnia csak néhány sorban értesít, hogy a hangszert azonnal szállíttassam B-re valakinek, ő majd eljuttatja a 900 fr-ot. Ami azt a zongorát illeti, amely Sz. I. grófnál maradt, kérem intézkedjék, hogy a B.-pesti képviselőtének még elutazása előtt Chmel úrnak, bocsánat, ha nem jól írom a nevét, elszállítsák. Nos és ha már forintokról beszélek, engedje meg, hogy hozzátegyek még 70-t e sorokhoz. Ezt nekem egy ismerősöm adta, ki névtelen akar maradni, följajánlva a mi Gobbi barátunknak valami kis szerzeménye tiszteletdíjával, melyet kedve szerint megírhat. Legyen kedves adja át neki e szerény kis összeget; nincs mit köszönni rajta nekem, majd csak egy kéziratot kérek tőle a d l i b i t u m, alkalomadtán, de nem sürgősen. (NB. Ne említse ezt meg senkinek, csak G o b b i n a k és még C o n c o r d i a n a k.) Tegnap N á k ó gróféknál voltam s találkoztam S e n d e n o f f és T a n o f f grófnókkal, s különösen büszkélkedtem a mi Palatingassei szomszédaink baráti jóindulatával, a Széchenyiekkel. Közölje velük a legőszintébb és megemlékező üdvözetemet. Csütörtök, 72 ápr. 4. Bécs. Készséges híve: L. F. Ma Tanoff asszonytól leszek ebéden, holnap zenei matiné Mayernál és szombaton reggel visszatérek Weimárba. Ide címezze leveleit.

Igen kedves Barátom,

Riedel nagyon el volt foglalva a Bayreuthi ünnepséggel és csak e hét végén jön ide, hogy C o s s e l hangversenyének műsorát megállapítsa. Az Ön Gestesschiff-jének a hely teljesen biztosítva van és kérem önt, s ü r g ő s e n küldje meg a zenekari részeket, melyeket Riedel is jog kérni, mikor a hivatalos meghívót megküldi. Azután, amit irt, nem kérem tovább is, hogy vegyen részt Cossel zeneestjén személyesen. Egyébként tudja, hogy így is rendkívül kellemes lesz nekem ez, és mindig az ön készséges híve maradok. L. F. 72. május 28. — Csak majd Cossel után állapítom meg a nyári tervemet. Várom Mouhanoff asszonyt június végére. Üdvözölje régi barátsággal Auguszt, akitől elnézést kérek, hogy nem írok gyakrabban. Időm Weimárban még jobban elfoglalt, mint Pesten.

## Igen kedves Barátom,

a H a j b a r t-lárgyalás kedvezően halad R. L.-el. Hogy célját elérje az ember, meg kell állnunk a sarat ellenségeinkkel szemben és az út nehézségeitől sem szabad visszariadnunk — ezt szeretném Önnek megkönnyíteni és meg is rövidíteni a lehető legnagyobb mértékben. Az ön legközelebbi állomása a H a j b a r t előadása lesz. Hogy sikere lesz-e, vagy sem, nem számít. Önnek előbbre kell néznie és haladnia. Erősen óhajtom, hogy ez a « N i e l a n d » társaságában történjék; ezért is önnek rövidesen Bayreuthba kell jönnie, hogy minél jobban részt vegyen e dicsőséges társaság életében. Miért tr nekem olyan dolgokról, melyek többé-kevésbé idegenek nekem? Mégis, néhány szóval válaszolok Suchernak. Mint ritka lehetőségű magyar, megérdeml, hogy elsősorban Budapesten, aztán másutt is pártolják. Ha Richter megfelelően ajánlja, a dolog, úgy látom, kielégítően rendbejöhethet. A döntés Podmaniczky báró kezében van; talán adja elő neki véleményét (mely tökéletesen megegyezik az enyémmel.) Sucherről és az általa említett Metzdorfról. Holnapután már régi barátomnál B r o u s a r t-nál leszek Hannoverben és május 2-án, a s o o-i kastélyban, ahonnan fogok írni D é-nek tett ígéretem szerint. Tristan két előadása közt (május 15—18.) ünnepelni fogjuk halhatatlan barátunk, Mouhanoff asszony emlékét. M i h a o l o v i c h D a l a i már szerepelnek a műsoron és én szeretném hozzávenni «L'hymne de l'enfant a'son réveil»-t és talán a St. F r a n ç o i s d e P a u l-t, melyet T a b o r s z k y adott ki. Legyen kedves, kérje meg őt, hogy a lehető l e g g y o r s a b b a n küldje el a két darabot, a partitúrát, az ének s a kísérő zene nyomtatott kottáit, több példányban. Hogy időt nyerjünk, Taborszky megbízhatja Rödert, hogy Lipsceből elküldje őket. Készséges híve: L. F. Weimár 75. apr. 21. Az ide címzett levelek két vagy három nappal később érnek maj el; 14-én már visszátérek a H o j g ä r t n e r e i r e.

## Igen kedves Barátom,

az Ön négy balladája kiadásának előjátéka a legjobb kilátások közt történt Bayreuthban. Megkértem lányomat, hogy írjon dr. Strecher úrnak (a Schaff's Söhne cég örököse), akivel állandó levelezésben van a Niebelungen és a Parsifal ügyében. Minthogy e százados kiadó cégnek négy képvisellete van Mainzban, Párisban, Brüsszelben és Londonban, az ön négy balladájának kiadására rendkívül előnyösnek tartom. Indítványom tehát ez lenne: 1. gyors elkészítése a metszetnek, hogy művei két vagy három hónappal előbb jelenjenek meg a 79. évi O s t e r m e s s e előtt. 2. A szerző magára vállalja 100 partitúra és négykezes zongora-átvitel példányának kifizetését. Talán megtakaríthattam volna 100—200 forintot azzal, hogy 100 példány helyett 80-at ajánlok, de ez szerintem csaknem kicsinyes dolog lett volna. És én inkább nagyarányúan akartam eljárni, magyar módra. Ide mellékeltem Strecher úr megerősítő választát. Szíveskedjék neki írni k ö z v e t l e n ü l és lehetőleg ne késlekedve és értesíteni őt, hogy az ő n példányainak árát a zeneműkiadók szokásos e n g e d m é n y e v e l számítsa. Én nem beszéltem néki erről a részletkérdésről, azt gondolván, hogy a dolog magától értődő. Jobb azért mégis ebben megállapodni. Az ilyen ügyekben a bizonytalanság csak olyan embereknek használ, akik kétféleképpen is fel tudnak fogni valamit. Midőn majd elküldi a kéziratokat Mainzba, kérje meg dr. Strecher urat, hogy az ön költségeinek hozzávetőleges jegyzékét azonnal készítse el. — Trefort miniszter és Szapáry Gyula gróf tegnap érkezett sürgönye után valószínűleg Párisba fogok menni,

május végén, mint a kiállítás bizottságának tagja. Június 20. felé ismét itt leszek. Változatlanul az Ön híve : L. F. Weimar, 78. ápr. 23.

Nagyon kérem önt, kedves Barátom, ne késsen elküldeni kéziratait Schatt-nak ; ha Richter nem is sietett önnek visszaadni a Ronde de Sabbath-ot, küldje csak előbb el a másik három balladát, partitúrát és négykezes zongora-átvételt és kérje meg Strecher urat, hogy adja ki a négy balladát és a Deák-gyászénekeket (nagyon helyes, hogy még ezt is közlésezi ezében, karácsony előtt). Egyezzek meg Strecher úrral az ön példányaira vonatkozó engedmény ügyében is, amely önt megilleti, amint legutóbbi levelemben világosan megírtam. Fontos az, hogy az ön partitúrái a zongora-átvétellel együtt jelenjenek meg. A Schatt-cég kitűnően alkalmas erre ; bár a kefelevonatot Budapestre kell küldeni s ez egy kissé több időt vesz igénybe, mégis azt gondolom, hogy ön az egész kiadással megajándékozhatná a Villa d'Este-i karácsonyfáját. Nem akartam z s i d ó s k o d n i Schatt-tal, de talán — ez vagyok én — egy kissé nagyon is m a g y a r n a k mutattam magamat (az ön költségére). Ugyanis az ön példányszámát nem 80-ban állapítottam meg. Majd szóval elmondom, miért. Az ön L. F.-e. 78. május 5. Weimar. D é.-nek szíves üdvözlételemet küldöm.

Igen kedves Barátom,

mondottam már önnek, hogy én egy kissé magyaros ajánlatot tettem az ön négy balladájának kiadására vonatkozólag Schattnál. Az ön igen kitűnő grófjainak b a l s i k e r e indított arra, hogy 100-ban állapítsam meg az ön kötelező példányszámát (és nem 25, vagy 50-ben) ; 80 elég lett volna, de nem tudom, miért, a 100-as szám nekem jobban tetszett. Mármost intézze el a dolgot t e t s z é s e s z e r i n t, k e d v é r e, dr. Strecher úrral. Berlioz azt állította, hogy a muzsika csak a milliomosok művészeté. Ön és én, kedves Barátom, mi nem vagyunk milliomosok, de azért tűrhető muzsikusok. Dolgozzunk és legyünk türelmesek, bárminő hiedelemben is élünk. Ha ön nem volna Budapesthez kötve, az ön zeneszerzői pályája könnyebben alakulhatna ; higgye el, néhány év múlva (minél kisebb számat szeretnék mondani) így is sikerül. Egy magyar zeneszerző sem mozgathat máshol, mint hazájában, ahol az utak nagyon göröngyösek. Készséges híve : L. F. Weimar, 78. május 16.

Igen kedves Barátom,

bizonyos, hogy hibás vagyok, de nem mentegetőzöm. Ellenszenvem a levelek iránt mértéken felül nőtt. Hogyan is válaszoljak évente több, mint kétezer levélre anélkül, hogy meg ne hülyüljön az ember ? Elég jól elviseltem ezt a három hónapot. Ne beszéljünk róla, hisz tudja jól, az egészségemmel nem sokat törődöm, még az is kellemellen, ha beszélnek róla. Röviden: eléggé helyrejttem ahhoz, hogy holnapután Rómába induljak. Az én igen kedves kislányom, Daniela fog elkísérni és velem lesz január elejéig. Gondviselészerű édesség ő nekem, akire egyáltalán nem számítottam, de akit igen köszönök a jó angyaloknak. A kisebb okokat, melyek megakadályoztak abban, hogy az ön két csodálatos partitúráját és négykezes zongora-átvételt előbb közöljem Breithopf és Härtel kiadókkal, majd később szóval mondom el. Végre is az ön szép kézíratai Lipcsében vannak és a régi s kitűnő kiadó cég mostani tulajdonos urai önnek rövidesen meg fogják írni a kiadás módját, melyet ön vagy elfogad, vagy sem. Ők ismerik az én őszinte érdeklődésemet az ön művei iránt és remélem, vállalni fogják anélkül, hogy önt költségbe vernék. Stern elég kedvező híreket mondott az ön H a j b a r t és S i g n e

drezdai előadásának előkészületeiről. A fiatal zeneszerzők mindig igen türelmetlenek. Legyen kedves, és idézzen emlékezetébe a mi kitűnő barátainknak, üdvözlje nevemben báró Véghet, gróf Apponyi Albertet, Eötvös asszonyt s leányait, Polixéniát és . . . már majdnem ideírtam valaki nevét, egy bájos és szellemes asszonyét, aki engem megfosztott kegyétől. Isten vele. L. F. Bayreuth, 81. okt. 8. Wahnfriedben nagyon megható módon ragaszkodnak emlékéhez. Wagner most fejezi be a Parsifal második felvonásának hangszerelését és szenvedélyes gondnal dolgozik. Ismét csodálatos és nem hallott dolgot fogunk hallani. Humperdienc úr, a három Alapító «Mozart, Mayerbeer, Mendelsohn,» háromszoros szerencsés doktora dolgozik itt a Parsifal partitúrájának másolatán; Rubinstein József folytatja zongora-átételét, jelenleg Palermóban és befejezi Bayreuthban. Más művészek is, a híresség kedvéért, résztvesznek az *Opus magnum* másolásának munkájában, melynek előadását 1882 júliusában fogjuk megtapsolni. Csodálatos és nagyvilági felvonulás lesz ez. P. S. A dicsőséges Spiridion volt oly szórakozott, hogy egy kis aranyórát, melyet csak használatra adtam neki, amíg engem szolgált, elvitte magával. Kérem, kérje meg Spiridiont, adja vissza újévig az órát s ön majd nekem átaladja, mikor Pestre megyek 82. januárjában.

## TÉL.

Vides, ut alta . . .

Horatius.

Nézd, a Ság tetejét hófuvatok fedik,  
S minden bús teletésre dől.

Berzsenyi.

Nézd, már az Orbán-hegy derekát a hó  
befödte, kedves, fenyvesein fehér  
lepel ragyog, palakja tükrét  
jéggel az éji fagyok bevonták.

És mindenütt nagy csönd. Tavaszon, talán  
emlékszel, festő lombok alatt, vidám  
napfényben jártunk arra, rajtad  
kék ruha volt, a karod mezítlén

bőrét a selymes szél simogatta, lágy,  
fürtös virágok illata szállt felénk,  
s a kertekből kikandikált a  
jázminok és violák tejútja.

Kinyújtózkodtál, kebleidet szelid  
hullám emelte, nedvesen ajkaid  
szétváltak és gyöngy fogsorodra  
ráragyogott a mohó nap. Édes,

lehullt a jázmin, elhidegült a nap,  
s a tűnt tavasz már vissza sosem jöhet,  
holt rongyait, múlt kedveinket  
elnyűvi már a falánk enyészet.

De hó alól és sírok alól kitör  
szerelemünk vérszín rózsavirága, és  
a halhatatlan csókok izzó  
lángjaival kacag a világra!

Rónay György.